



علمی

معرفی و نماد شناسی نقوش سنگ مزارهای دوره اسلامی قبرستان روستای فش در شهرستان کنگاور

مریم طاهرآبادی^{۱*}، مهدی جاهد^۲^۱ کارشناس پایگاه منظر فرهنگی تاریخی هورامانات، سنندج، ایران.^۲ دانشجوی دکتری باستان شناسی، دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

10.22080/jiar.2021.3218

چکیده

شهرستان کنگاور که در گستره‌ی تاریخی شهرکرمانشاه واقع شده و به موجب قرارگیری معبد آناهیتا در آن، همواره مورد مطالعه و شناخت باستان شناسان ایرانی و خارجی بوده است، این در حالیست که بیشترین فعالیت های باستان شناختی صورت پذیرفته در این شهرستان با محوریت معبد آناهیتا و محوطه تاریخی گودین تپه بوده و هست و دیگر آثار تاریخی و باستانی این شهرستان (مخصوصاً آثار دوران اسلامی) به نسبت کمتر مورد بررسی و مطالعه قرار گرفته است. هدف از این پژوهش بررسی سنگ قبرهای دوره های اسلامی است که در قبرستان کوفی در دهستان فش از روستاهای کنگاور واقع شده است، در این راستا سعی در معرفی و شناخت نمادها و علائم روی سنگ قبرها و عقایدی است که مردم روستا برای زندگی پس از مرگ به آن اعتقاد دارند و همچنین طی این مقاله کوشش شده است بامعرفی نمونه های پر تکرار از فراموشی و تخریب آنها با ثبت و ضبط این نگاره ها جلوگیری شود. براساس مطالعه انجام گرفته بنظر می رسد مردمان روستای فش بازتابی از عقاید و باورهای خود را بر روی سنگ قبرهای درگذشتگان خود نقش می کرده اند.

تاریخ دریافت:

۷ مهر ۱۴۰۱

تاریخ پذیرش:

۱۹ آذر ۱۴۰۱

تاریخ انتشار:

۲۷ اسفند ۱۴۰۱

کلیدواژه ها:

کنگاور، دهستان فش، سنگ قبر، معبد آناهیتا، قبرستان کوفی

* نویسنده مسئول: مریم طاهرآبادی

آدرس: سنندج، پایگاه منظر فرهنگی تاریخی هورامانات

ایمیل: Maryamtaherabadi2015@gmail.com



۱ مقدمه

شناسی سود جست. در حالت کلی بررسی نشانه‌های موجود از انسان‌های گذشته برای درک فرهنگ مردمان گذشته را می‌توان کار باستان‌شناسی دانست، در این میان باید گفت انسان گذشته نوع دیگری از نشانه‌ها را در میان آثار خویش بجای گذاشته که نمودی از رازهای مخفی، بیانی موجز از یک باور جمعی یا مسائلی دیگر مرتبط با فرهنگ ایشان است، از این رو می‌توان نشانه را امری عینی و ملموس دانست که بجای پدیده‌ای می‌نشیند که حاضر نیست و نشانه‌شناسی مطالعه همین نشانه‌ها و نمادهاست. آثار به جا مانده بر روی یک سنگ قبر، چون کلامی خاموش گنجینه هنر گذشتگان را معرفی می‌کند؛ بر اساس این نقش‌ها، شناسایی سنگ قبر مردان و زنان حتی برای افراد عامی و آنهاييکه سواد خواندن ندارند نیز به راحتی میسر است. بدون شک این تصاویر دارای معانی فلسفی خاصی هستند که تحت تاثیر عقاید مذهبی، روایات و باورهای مردمی شکل گرفته است. از این رو در این مقاله سعی بر معرفی و شناسایی نقوش موجود بر روی سنگ قبرهای گورستان کوفی در دهستان فاش پرداخته ایم تا علاوه بر ثبت آنها پیش از تخریب کامل، تا حدی مسائل و باورهای مرتبط با این نقوش را نیز معرفی، ثبت و تحلیل کرده باشیم.

۳ اهداف و ضرورت پژوهش

گورستان‌های قدیمی کشور با سنگ قبرهای منحصر به فرد و بی نظیر خود حامل بخشی از فرهنگ ما در گذشته‌های دور و نزدیک و میدان کار پژوهشی بزرگی برای پژوهشگران تاریخی، فرهنگی و هنری است که متأسفانه به مرور زمان در حال تخریب شدن یا توسط غارتگران عتیقه در حال تاراج رفتن هستند. با تحقیق و پژوهش هر چه بیشتر در این موضوع می‌توان تمام داده‌های فرهنگی موجود را ثبت و ضبط کرد. با تکیه بر این نگرش در این مقاله به دنبال یافتن پاسخی برای پرسش‌های مورد نظر پژوهش هستیم.

گورستان فاش در انتهای جنوب شرق روستای فاش و در ناحیه ای کوهستانی قرار گرفته است. این گورستان دارای سنگ قبرهای متنوعی است که می‌توان آنها را ما بین قرن‌های ۳ تا ۶ هجری قمری به صورت کل و پس از این تاریخ قرار داد. این سنگ قبرها در دو گروه زنان و مردان دسته بندی می‌شوند. سنگ قبرها از نظر نوع نقش اندازی و تزئینات برای هر دو نوع متفاوتند. تعداد اندکی از سنگ قبرهای این گورستان شکسته شده‌اند. تعداد زیادی نیز در زیر لایه ای خاک مدفون شده‌اند. برخی سنگ قبرهای پراکنده در این گورستان در سطح دیده می‌شود که از جای خود کنده شده‌اند. شاید بتوان اهمیت این سنگ قبرها را وجود نشان‌ها و نمادهایی دانست که بر روی آنها نقش شده‌اند. از این رو می‌توان از علم نشان‌شناسی به صورت مقدماتی برای تفسیر آنها استفاده کرد، «نشان‌شناسی علمی است که هدف خود را شناخت و تحلیل نشانه‌ها و نمادها چه آنها که به صورت زبان گفتاری یا نوشتاری در آمده‌اند و چه آنهایی که صورت‌های غیر زبانی دارند، اعم از نشانه‌های فیزیولوژیک، بیولوژیک، نظام‌های معنایی، نظام‌های ارزشی، نمادهای نمادین، جهان‌بینی‌های گوناگون و حتی همه‌ی اشکال حرکتی، حالتی، موقعیتی خودآگاه یا ناخودآگاه، تاکتیکی، استراتژیک، فکر شده یا نشده و ... اعلام می‌کند.» (فکوهی، ۱۳۸۳: ۳۰۰-۲۹۹)، با این رویکرد و با توجه به اینکه متأسفانه این سنگ قبرها در حال تخریب و فرسایش هستند، در این مقاله سعی کرده‌ایم به معرفی و شناسایی مقدماتی این نمادها بپردازیم.

۲ بیان مسئله

سنگ‌های قبور را می‌توان جزو کتاب‌های جهان دانست، بر روی بسیاری از سنگ قبرهای بجای مانده از تمدن‌های دور و نزدیک می‌توان علایم و نشانه‌هایی را دید که برای تفسیر آن باید از نشانه



تشکیل دادند. سابقه مطالعات بر روی سنگ قبر های روستای فش به بررسی سیف الله کامبخش فرد در ذیل بررسی و کاوش در معبد آناهیتا می رسد که طی آن تاریخ گذاری قبرستان را مربوط به قرون سوم تا ششم هجری می داند. یک نمونه از سنگ قبر که به نام شاه قلی در دوره صفوی به سال ۹۳۰ هجری قمری کنده شده است را به کنگاور منتقل کرده و مورد بررسی قرار داده اند (کامبخش فر، ۱۳۸۶). مطالعات بعدی مربوط به فرشته روز بهانی (۱۳۸۳) در قالب بررسی نقش و نگاره ها و متن کتیبه سنگ قبرها و مطالعات پس از وی مربوط به ادیب زاده (۱۳۸۸) است که طی یک بررسی محوطه های تاریخی شهرستان کنگاور، قبرستان روستا را مورد شناسائی و ثبت قرار داده است. و در آخر مطالعات بعدی مربوط به بررسی طاهر آبادی و باورسائی (۱۳۹۲) است که بر روی نمونه های محدودی از قبور محوطه است.

۶ موقعیت جغرافیایی و اداب و رسوم دفن و خاکسپاری اهالی روستای فش

روستای «فش» با ارتفاع ۱۵۶۰ متری بالاتر از سطح دریا، در ۱۰ کیلومتری غرب شهر کنگاور و ۱۰۰ کیلومتری غرب کرمانشاه قرار گرفته است. این روستا از جنوب به کوه سه سنگه، از شمال شرقی و شرق به کوه کیتی و از شمال غربی به کوه سه تخت محدود شده و رودخانه سراب فش در غرب روستا جریان دارد (نقشه ۱) (سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۷۴).

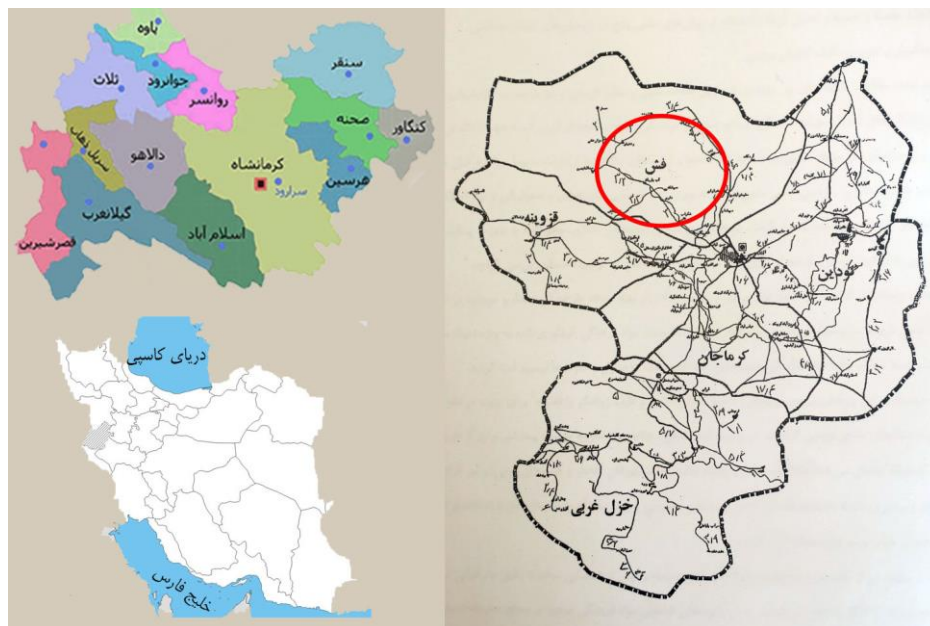
۴ پرسش های مورد نظر پژوهش

- ۱- نقوش غالب در سنگ قبرهای دوره اسلامی گورستان فش شامل چه مواردی است؟
- ۲- تاثیر عوامل مذهبی و اجتماعی بر سنگ قبرهای گورستان فش چگونه بوده است؟

روش تحقیق: پژوهش حاضر بر اساس روش توصیفی- تحلیلی انجام شده و مطالب آن از میان منابع موجود استخراج گردیده است. یافته اندوزی از طریق بررسی میدانی و کتابخانه ای است. نقوش و علائم قبرها پس از شناسایی، مطالعه و تحلیل شده و سپس برای ایجاد دیدی بهتر با نرم افزارهای رایانه ای ترسیم شده است.

۵ پیشینه ی پژوهش

طبق روایت های شفاهی، روستای فش ابتدا حبش نام داشته ولی در کتاب ایستگاه های پارتی نوشته " خاراکسی" جغرافی دان یونان در اواسط قرن اول میلادی نام "هُوش" در اطراف کنکور (نام قدیم کنگاور) ذکر شده است (خاراکسی، ۱۳۹۱). فش پیش از جنگ نهاوند بین اعراب و ایرانیان شهری آباد و پر زرق و برق بوده، یکی از قطب های تجاری مهم و مستقل از کنگاور به حساب می رفته، که در آن جنگ به کلی ویران، متروک و خالی از سکنه شده بود. ولی به علت خوبی آب و هوا مجددا توسط بومی های قبلی و ایالات مختلف از نو ساخته، تمدنی باستانی با زبانی متمایز از شهرها و روستاهای اطراف



نقشه ۱: موقعیت استان کرمانشاه، شهرستان کنگاور و روستای فش در نقشه ایران (نگارندگان)

میگذارند بعد زمانیکه میت را می خواهند دفن کنند ابتدا خاک سر قبر را داخل قبر میریزند و در پایان خاکسپاری، خاک ته قبر را که کنار گذاشته اند روی قبر می ریزند. زمانیکه بچه شیر خواری فوت کند به هیچ عنوان نمی گذارند مادرش به سر قبر طفل خود برود چون معتقدند بچه ناراحت می شود و به او در آن دنیا شیر نمی دهند، مردم روستا در آن دنیا درختی وجود که دارای شیر است و به شیر خواران شیر می دهد. زمانیکه میت به خواب یکی از نزدیکانش بیاید و در خواب اظهار دارد که گرسنه و ناراحت است، معتقدند میت خیرات می خواهد و در دادن خیرات برای او غفلت شده است. بهنگام تشییع جنازه، اگر در منزلی که در مسیر تشییع جنازه قرار دارد زن زائویی که به تازگی وضع حمل کرده زندگی می کند او را به همراه نوزادش به پشت بام می برند تا چله میت روی چله او نیفتد. اگر در منزلی تازه عروس باشد یعنی زنی که به تازگی ازدواج کرده و شخصی از آن خانواده بمیرد برای او چله بری می کنند تا او بچه دار شود. اولین فردی که قبر را می کند باید بعد از مراسم خاکسپاری با بیل دور تا دور قبر را خط بکشد. زمان کندن قبر، تاوقتی که میت

در سال ۱۳۷۷ خورشیدی هیاتی به شناسایی و مردم شناسی منطقه پرداخته است و نمونه های جالب ادب و رسوم خاکسپاری مردم منطقه را بیان کرده اند. "از لحاظ مذهبی جمعیت روستا همگی مسلمان بوده و بیش از نیمی از جمعیت آنها شیعه و بقیه اهل حق هستند. اعتقادات و باورهای جالبی در مورد مرگ و خاکسپاری در میان اهالی روستا رایج است برای مثال، هنگام تشییع جنازه از درب هر منزلی که رد شوند صاحب خانه، تمامی آبهای داخل ظروف خانه را خالی می کند زیرا معتقدند سنگینی میت روی آنها می افتد. زمانیکه لب رودخانه میت را می شویند تا چندین ساعت هیچکس از آب رودخانه استفاده نمی کند، چرا که به باور اهالی آب رودخانه پس از این شست و شو سنگین شده است. اگر کسی در روز خوب و آفتابی چون تابستان فوت کند معتقدند آن فرد به بهشت می رود چون مردم را اذیت نکرده است، اما اگر فردی در روز سخت زمستان فوت کند معتقدند دوزخی است. اهالی معتقدند زمانیکه فردی فوت می کند دنیایش زیر و رو شده است بنابراین خاک سر قبر را که ابتدا می- کنند کنار گذاشته همچنین خاک ته قبر را نیز کنار

و زاری کرد زیرا معتقدند قبر میت را آب می‌گیرد. سرپوش‌های سیاه رنگ خود را برمی‌دارند تا میت جلوی چشمانش تاریک نباشد" (آرزومند صومعه سرایی، ۱۳۷۷).

۷ بررسی نقوش و علائم سنگ قبرستان کوفی روستای فش

شناخت اعتقادات و باورهای دینی مردمی که هیچ‌گونه سند مکتوب یا روایتی تاریخی از آنان در دست نیست، بسیار مشکل و گاه غیر ممکن می‌نماید. ولی با بررسی آثار به دست آمده از لایه‌ها و طبقاتی که باستان‌شناسان هویت آنان را معلوم می‌کنند، می‌توان با مقایسه برداشت‌های سایر محققان و مورخان، به منویات درونی اقوامی که در هزاره‌های تاریخ فراموش شده‌اند، پی برد (افشار فر، ۱۳۸۹: ۱۰). گورستان فش بیرون از روستا و در کنار امامزاده سید جمال‌الدین بن جعفر صادق و حسینیه روستا که مراسم تعزیه خوانی روز سوم شهادت امام حسین (ع) در آن به ثبت ملی رسیده قرار گرفته است، شیب عمومی گورستان ملایم بوده و جاده خاکی روستا به سمت زمین‌های کشاورزی از کنار آن می‌گذرد (تصویر ۱).

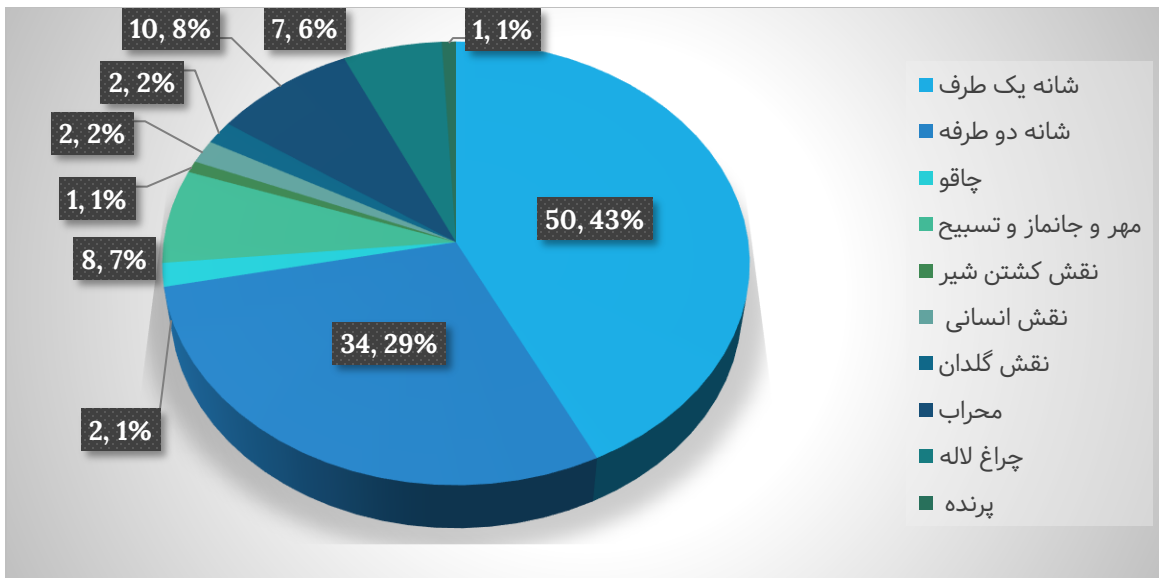
را می‌آورند داخل قبر یک بیل می‌اندازند تا خالی نباشد. بعد از دفن میت، تابوت را به خانه نمی‌آورند تا زمانیکه هوا تاریک شود. اگر فردی روز چهارشنبه فوت کند معتقدند بزودی فرد دیگری از فامیل و اقوام خواهد مرد بهمین دلیل مهره کبود یا یک چوب نیم متری بهمراه میت دفن می‌کنند. زمانیکه چند نفر پشت سر هم فوت کنند معتقدند باید پشت سر نفر آخر یک کوزه خالی را بشکنند تا دیگر کسی نمیرد. زمانیکه فردی زنش یا شوهرش مرده باشد و اقدام به تجدید فراش کند روز عروسی یک کوزه پراز آب را روی قبر او می‌شکند تا او ناراحت نشود. بعد از خاکسپاری اولین بار که زنان عزادار به سر قبر بروند، بعضی از افراد دوست و فامیل مقداری از خاک مزار را مخفیانه بر سر عزاداران می‌ریزند تا آنها آرام گیرند و صبر و تحملشان زیاد شود. اگر شخصی شب چهارشنبه یا روز دوشنبه فوت کند او را به خاک نمی‌سپارند زیرا معتقدند مدیونی دارد و روز بعد از آن او را دفن می‌کنند. اگر چند نفر پشت سر هم و متوالی فوت کنند معتقدند نفر اول آدم حسودی بوده است. اگر فردی روز دوشنبه فوت کند معتقدند " باج " دارد و باید در روز دوشنبه کمتر ختم بگیرند و فاتحه بخوانند چون ممکن است فرد دیگری از آن خانواده از دست برود. اگر زمان به خاکسپاری میت به طول بینجامد و ستاره در آسمان پدیدار گردد و میت را دفن کنند معتقدند چند نفر دیگر به زودی خواهند مرد. نزدیک غروب نباید گریه



تصویر ۱: نمای عمومی گورستان فش دید از جنوب (نگارندگان)

مجموعه ۱۱۷ سنگ قبر دارای نقوش مختلف در گورستان دیده می شود، که از این بین نقش شانه یک طرفه (نشان مرد بودن متوفی) ۵۰ عدد، شانه دو طرف (نشان زن بودن متوفی) ۳۴ عدد، محراب ۱۰، مهر و جانماز ۸، چراغ لاله ۷ عدد است، علاوه بر اینها نقش انسانی، چاقو و گلدان هر کدام ۲ و نقش کشتن شیر و پرند هر کدام ۱ عدد فراوانی دارند (نمودار ۱)، در کنار این نقوش برخی نقوش مانند گل و .. نیز بر روی سنگ قبرها دیده می شود.

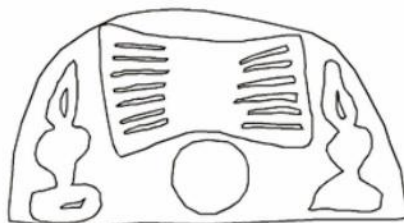
غالب تصاویری که روی سنگ قبرهای فش نقش بسته اند دارای معانی فلسفی خاصی هستند. بدون شک این تصاویر تحت تأثیر عقاید مذهبی، روایات و باورها خلق شده اند در میان نقش های بی شمار و متنوع روی سنگ قبرها، تعدادی از نقوش به پیشه ها مربوط است و به نوعی شغل صاحب قبر را اعلام می کند. گاه علاوه بر داشتن مفاهیم خاص این علائم جهت افراد بیسواد که بتوانند حداقل زن و مرد بودن صاحب قبر را تشخیص بدهند حک می شد. در



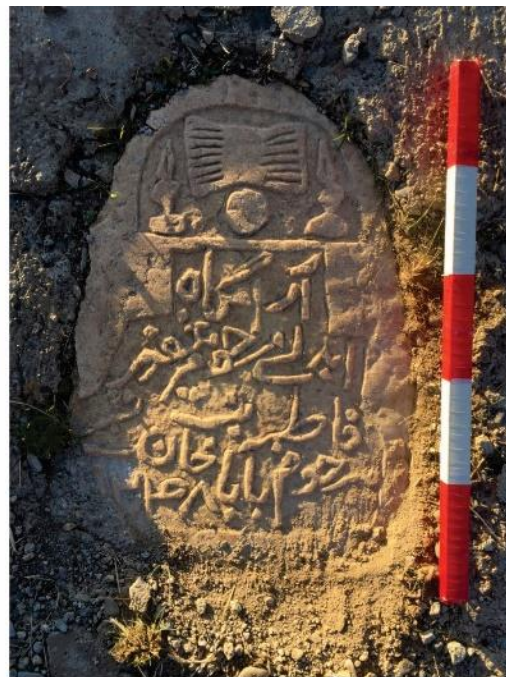
نمودار ۱: درصد فراوانی نقوش بر روی سنگ قبرهای گورستان فش (نگارندگان)

در برگرفته است از پرتو شمع فروزان درون لاله بزدايند و به اين وسيله از خوف و وحشت قبر بکاهند (تصوير و طرح ۱).

نقش چراغ لاله خاندان داغ‌دیده میت به‌دست سنگ‌تراش محل تصوير لاله‌ای بر گور او نقش می‌کنند، تا در عالم خیال نور به قبر وی بتابانند و ظلمتی را که در اندرون خاک و تنگنای قبر، مرده را



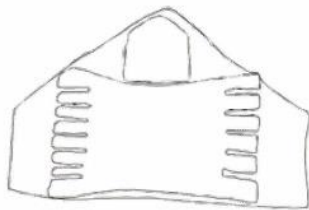
0 20cm



تصوير و طرح ۱: نقش چراغ لاله بر روی یکی از سنگ قبرهای روستای فش (نگارندگان)

برای اتصال انسان به خدا و مقدس است. (تصویر و طرح ۲).

نقش محراب منشا این طرح را می‌توان آیین میتراپیسم دانست که پس از اسلام نیز بر روی سنگ قبرها حکاکی می‌شد. محراب مکانی نمادین



تصویر و طرح ۲: نقش محراب بر روی یکی از سنگ قبرهای روستای فش (نگارندگان)

درخت فقط از جنبه زیباشناسی و بدون انگیزه مذهبی بوده است. اما بعدها که مذهب با زندگی مردم درآمیخت این هنر نیز براساس آن شکل گرفت (مینوسپهر، ۱۳۹۲) (تصویر و طرح ۳).

نقش گل دارای سابقه تاریخی در حجاری هاست و در نقوش طاق بستان مربوط به دوره ساسانی نیز به فور دیده می‌شود. شاید بتوان گفت علت حجاری این نقوش در ابتدا پر کردن فضاهای خالی مد نظر بوده است و اهمیت دادن به گل و گیاه و



تصویر و طرح ۳: نقش گل بر روی یکی از سنگ قبرهای روستای فش (نگارندگان)

اللّٰه رجعت کرده و در گلدان ابدی جای گرفته اند و زمزمه حیات مجدد را ترسیم می کند. (صفی خانی و دیگران ، ۱۳۹۳: ۷۱) (تصویر و طرح ۴).

نقش گلدان نقش گلدان بر روی سنگ قبرها را می توان سمبل آرامگاه و جایگاه اصلی دانست و گل و بوته در آن را نقش درگذشتگانی دانست که به سوی

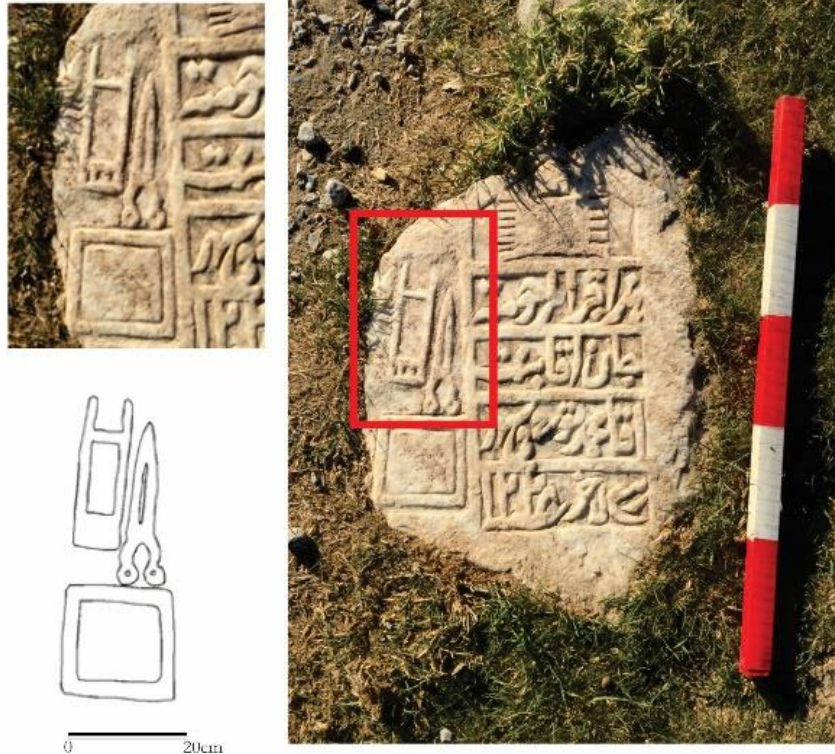


تصویر و طرح ۴: نقش گلدان بر روی یکی از سنگ قبرهای روستای فش (نگارندگان)



حیات نیز است. (صفی خانی و دیگران ، ۹۳ ، ۷۹)
(تصویر و طرح ۵).

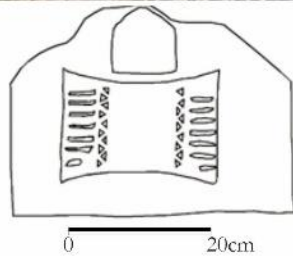
نقش قیچی از لحاظ نمادین قیچی علاوه بر شغل
متوفی که خیاطی بوده، نماد از مرگ و قطع رشته



تصویر و طرح ۵: نقش قیچی بر روی یکی از سنگ قبرهای روستای فش (نگارندگان)

دوطرفه علامت زن بودن میت است. (تصویر و طرح
۶).

نقش شانه علامت آراستگی متوفی است.
همچنین شانه یک طرفه نشانه مرد بودن و شانه

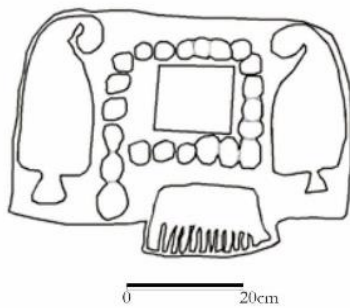


تصویر و طرح ۶: نقش شانه بر روی یکی از سنگ قبرهای روستای فش (نگارندگان)



و مربع و مهرهای متفاوت حکاکی شده است (تصویر و طرح ۷).

نقش مهر و جانماز علامت زهد و تقوی و حکاکی نقش مهر نشان دهنده آیین و مذهب شخص متوفی است. این نقش به صورت های گوناگون لوزی

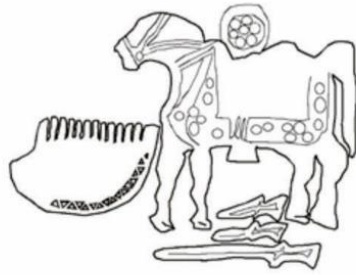


تصویر و طرح ۷: نقش مهر و جانماز بر روی یکی از سنگ قبرهای روستای فش (نگارندگان)



شمشیر نماد نیرو، حفاظت، اقتدار، سلطنت، رهبری، عدالت، دلیری، قدرت، هوشیاری و نابودی جسمانی است (تصویر و طرح ۸).

نقش چاقو و شمشیر علاوه بر استفاده روزمره برای معیشت، مفهوم مرگ هم می دهد. بریدن به معنی جدایی، تقسیم و آزادی نیز از مفاهیم چاقو هستند.

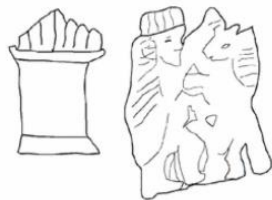


0 20cm

تصویر و طرح ۸: نقش چاقو بر روی یکی از سنگ قبرهای روستای فش (نگارندگان)

پرتو خورشید، پیروزی، دلاوری، روح زندگی، سلطنت، شجاعت، عقل، غرور، قدرت، مراقبت ومواظبت شناخته شده است (پویان ،۱۳۸۹: ۹۸-۱۰۶) (تصویر و طرح ۹).

نقش کشتن شیر، با ضربه خنجر در درگاه های کاخ تچر تخت جمشید نیز آمده است. شیر در باورها و اساطیر ملل جایگاه خاصی دارد و در هنر و فرهنگ بسیاری از ملت ها به عنوان سمبل آتش، پارسایی



0 20cm

تصویر و طرح ۹: نقش کشتن شیر با ضربه خنجر بر روی یکی از سنگ قبرهای روستای فش (نگارندگان)

حک شده است. این نقوش تماماً به صورت مذکر ترسیم شده اند (تصویر و طرح ۱۰).

نقوش انسانی از جمله نقوشی که به کرات بر روی سنگ قبرها دیده میشود نقش آدمی است که یا سوار بر اسب و شمشیر به دست در حال شکار است



0 20cm

تصویر و طرح ۱۰: نقش انسانی بر روی یکی از سنگ قبرهای روستای فش (نگارندگان)



0 20cm

تصویر و طرح ۱۱: نقش پرنده بر روی یکی از سنگ قبرهای روستای فش (نگارندگان)

پارچه قلمکار، قلمزنی، جلد کتاب ها و حتی روی سنگ قبرها و طرح فرش ها نیز جایگاه ویژه ای

نقش پرنده نقش پرنده در هنر ایران زمین بسیار مورد توجه بوده و به همین جهت بر روی سفال،



تعدادی از قبرها دیده می‌شود که می‌تواند تفسیری از پهلوانی متوفی به همراه داشته باشد، باید اشاره کرد برخی از این نقوش از جمله انسان در حال سوار، نقش گل‌های مختلف، نقش شیر و پرندگان در دیگر گورستان‌های دوره اسلامی مانند گورستان دارالاسلام شیراز در دوره قاجار دیده می‌شود (رضالو و دیگران، ۱۳۹۹) که می‌تواند نشان‌دهنده تداوم حکاکی نقوش با پس‌زمینه فکری مشابه در دوره‌ها و مناطق مختلف جغرافیایی ایران باشد.

حفظ گورستان‌های قدیمی به عنوان آثار فرهنگی و هنری باقی‌مانده از گذشتگان حائز اهمیت است. بر روی این سنگ قبرها شاهد نقش شدن فرهنگ عامه مردم دوران‌های مختلف به صورت نمادین هستیم. اهمیت مطالعه سنگ قبرها علاوه بر جنبه‌های هنری، به این دلیل است که بسیاری از آنها در حال نابودی و فرسایش هستند. در دوره اسلامی، سنت تدفین مسلمانان به روش دفن جسد در خاک انجام می‌شده است. این روش به تدریج از حالت سادگی و بی‌پیرایگی دوره‌های آغازین دین اسلام خارج شده و روی قبرها سنگ‌نشته‌هایی مزین به نقوش و خطوط عربی یا فارسی قرار گرفت.

حجار چیره دست براساس جنسیت (مرد یا زن) و شغل و تبار و اشتها (جنگجو، مرد صاحب دیوان، و...) حکایت حال درگذشته را با نگارگری بر روی سنگ قبر به خوبی برای ما به یادگار گذاشته و از این رهگذر ما می‌فهمیم که در این منطقه زندگی و مناسبت‌های اجتماعی چگونه بوده است. با بررسی صورت گرفته بر روی سنگ قبرهای قبرستان روستای فاش می‌توان نتیجه گرفت که فرهنگ مردم این خطه از ایران مستقیماً بر روی نقوش حک شده تأثیر گذار بوده، برای نمونه می‌توان به نقش‌های همچون شمشیر، تنگ، خنجر، و... اشاره کرد که با روحيات اخلاقی این مردمان دلیر وابستگی خاصی دارد.

داشته، نقش پرندگان نشانه ایست از پرواز و اوج گرفتن که در فلسفه و عرفان نشان از عروج روح انسان و پرواز به سوی عالم غیر مادی دارد. پرنده سمبل آزادی و رهایی روح از بند تن و عالم خاکی است. نقش پرنده معمولاً به همراه شاخسار و گل که اشاره‌ای به رمز زندگی و حیات دارد، با یک مفهوم مشترک در کنار هم قرار می‌گیرند. برخی بر این باورند که پس از مرگ و جدایی روح از بدن، روح به شکل پرنده در می‌آید. «پرنده نماد گستره روح است و در ایران باستان، مرغان و پرندگان، مظهر ابر و پیک باران بوده‌اند» (صفی‌خانی و دیگران، ۱۳۹۳: ۷۴) (تصویر و طرح ۱۱).

۸ بحث و نتیجه‌گیری

چنانچه مشاهده شد، بیشترین موارد بازمانده از نقوش گورستان را می‌توان نقوش شانه دانست که در مجموع دو فرم آن نزدیک به ۸۵ درصد کل نقوش را در می‌گیرد، این دو فرم که نشان‌دهنده جنسیت متوفی هستند می‌توانند نشان‌دهنده اهمیت جنسیت متوفی در باورهای مردمان روستا باشد، نقوش چاقو و خنجر و تنگ بر روی سنگ قبرها که غالباً بر روی سنگ قبرهای مردان ایجاد می‌شده پس از شانه بیشترین فراوانی را در میان نقوش نشان می‌دهد، این می‌تواند نشان‌دهنده روحیه جنگاوری و پهلوانی مردمان روستا در طی زمان باشد، پس از این نقش مهر و جانماز و تسبیح که گاهی می‌تواند نشان‌دهنده مذهب تشیع متوفی باشد، وجود چراغ لاله بر روی سنگ قبرها نیز می‌تواند نشان‌دهنده باورهای پس از مرگ باشد چراکه این نقش جهت ایجاد روشنایی برای دنیای تاریک قبر متوفی بصورت نمادین بر روی سنگ قبرها نقش می‌شده است، نقش کشتن شیر که از قدیمی‌ترین نقش‌های باستانی خاور نزدیک به شمار می‌رود نیز بر روی

منابع

زنده دل، حسن، ۱۳۸۷، راهنمای ایرانگردی استان‌ها و شهرها، نشریه کاروان جهانگردان، تهران.

سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، فرهنگ جغرافیایی آبادیهای کشور جمهوری اسلامی ایران کرمانشاه، جلد ۴۶، ۱۳۷۴، انتشارات سازمان جغرافیایی وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح، تهران.

صفی‌خانی، نینا، احمدپناه، سید ابوتراب؛ خدادادی، علی، ۱۳۹۳، نشانه‌شناسی نقوش سنگ قبور قبرستان تخت فولاد اصفهان (با تاکید بر نقوش حیوانی شیر و ماهی)، نشریه هنرهای زیبا- هنرهای تجسمی، دوره ۱۹، شماره ۴.

فکوهی، ناصر، ۱۳۸۳، انسان‌شناسی شهری، نشر نی، تهران.

کامبخش فرد، سیف‌الله، ۱۳۸۶، معبد آناهیتا کنگاور؛ کاوشها و پژوهشهای باستان‌شناسی و بازسازی و احیای معماری معبد ناهید و تاق‌گرا؛ انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، چاپ اول، تهران.

مینوسپهر، مریم، ۱۳۹۲، بررسی تطبیقی نقوش سنگ مزارهای استان فارس و هرمزگان با تأکید بر ۴ آرامستان دارالسلام شیراز، لار، بستک، بندرعباس، پایان‌نامه کارشناسی ارشد صنایع دستی، دانشگاه علم و هنر (منتشرنشده).

نیکزاد، میثم، ۱۳۸۹، ارزیابی پیشنهادات ارائه شده درباره بنای موسوم به معبد آناهیتا در کنگاور، مجله پژوهش‌های باستان‌شناسی مدرس، شماره سوم.

آرزومند صومعه سرایی، شهین؛ جواهری، شهلا و رهو، روشنگر؛ ۱۳۷۷، مردم‌نگاری شهرستان کنگاور، سازمان میراث فرهنگی کشور میراث فرهنگی استان کرمانشاه پژوهش‌های مردم‌شناسی.

افشار فر، ناصر، ۱۳۸۹، بررسی باورهای دینی مردم تپه حصار دامغان براساس تدفین اموات، رشد آموزش تاریخ، دوره ۱۱، شماره ۴، تهران.

باورسائی، عباس؛ مریم طاهر آبادی، ۱۳۹۲، معرفی و بررسی سنگ قبرهای اسلامی، قبرستان روستای فش (موجود در موزه کنگاور)، همایش بین‌المللی باستان‌شناسان جوان، تهران.

پویان، جواد، مژگان خلیلی، ۱۳۸۹، نشانه‌شناسی نقوش قبرستان دارالسلام شیراز، کتاب ماه هنر، شماره ۱۴۴.

پیرحیاتی، محمد، ۱۳۸۵، مقدمه‌ای بر اساطیر، دفتر نشر و پژوهش سهروردی، چاپ اول، تهران.

خاراکیسی، ایزیدور، ۱۳۹۱، ایستگاه‌های پارتی (کهن‌ترین متن مکتوب جغرافیای ایران باستان)، ترجمه فیروز حسن زاده، گنجینه هنر، تهران.

رضالو، رضا، اسماعیل معروفی اقدم، کریم حاجی زاده، بهروزافخمی، لیلا خانی و لیلا سرحدی، ۱۳۹۹، تاثیر باستان‌گرایی و ملی‌گرایی بر نگاره‌های سنگ قبور دوره قاجار گورستان دارالسلام شیراز، مطالعات باستان‌شناسی پارسه ۱۳ (۴)، ۱۶۱-۱۸۰.

روzbهانی، فرشته، ۱۳۸۳، تاریخ کنگاور، انتشارات نسیم حیات، قم.